

poznatkového fondu o národních a mezinárodních aspektech postavení a úlohy dělnické třídy.

Hlavní problémy diskutované na konferenci byly hlouběji rozebírány v sekci *Dělnická třída socialistického společenství: problémy rozvoje a realizace jejího tvůrčího potenciálu* a v sekci *Dělnická třída ve vědeckotechnické revoluci*. Práce v první sekci, zaměřená zároveň k přípravě mezinárodní monografie na toto téma, řešila některé aktuální úkoly komparace prováděné uvnitř socialistického společenství i mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi. Směřovala k pokusům o nový způsob kladení otázek, zefektivňující ideologické působení. Práce v druhé sekci sledovala rozdílné společenské kontexty vědeckotechnického rozvoje a sociálně ekonomické předpoklady intenzifikace národního hospodářství v jednotlivých socialistických zemích.

Československá část Problémové komise připraví vydání veškerých na konferenci přednesených referátů i předložených příspěvků v ruském jazyce v interní edici ÚFS ČSAV. Účastníci jednání vyjádřili pracovníkům ÚFS poděkování za obsahovou přípravu a organizační zabezpečení zasedání pléna a byra Problémové komise.

Byro Problémové komise, které při příležitosti pražského jednání posuzovalo její činnost za uplynulé období, s uspokojením konstatovalo, že v souladu s plánem práce uspořádaly jednotlivé národní části Problémové komise řadu vědeckých akcí k významným jubilejím, událostem a problémům. V rámci činnosti komise bylo vydáno několik mezinárodních publikací. Autorský kolektiv, zahrnující i představitele československé části Problémové komise, obdržel za knihu *Dělnická třída socialistických zemí: mezinárodní zákonitosti a národní zvláštnosti* cenu udělovanou akademii věd socialistických zemí za vrcholná díla v oblasti marxisticko-leninských společenských věd. Byro považuje toto vysoké ocenění výsledků práce Problémové komise za další důkaz plodnosti a perspektivnosti spolupráce vědců bratrských zemí při zkoumání aktuálních otázek mezinárodního dělnického hnutí, světového revolučního procesu a boje za mír.

Vedoucí delegací národních částí Problémové komise přijal v průběhu jednání člen ÚV KSČ a místopředseda ČSAV akademik Z. Snítíl, který vysoce ocenil dosavadní práci komise a zdůraznil význam vědeckého rozpracovávání otázek mezinárodního dělnického hnutí pro řešení nejvýznamnějších teoretických i praktických úkolů současnosti.

Jan Vlášil

Problémy výzkumu sociální aktivity a sociálních systémů(1)

Z teoretického hlediska představuje problematika sociální aktivity a sociálních systémů oblast, v níž se nejbezprostředněji projevuje revoluční přínos K. Marxe k vědám o společnosti a která zároveň poskytuje prostor k diskusi mezi sociology s různou teoretickou orientací. I těm, kteří se nepočítají mezi Marxovy stoupence, je dnes jasné, že v jeho pojetí lidských individuů a sociálních skupin jako subjektů historického procesu v podmínkách konkrétních společensko-ekonomických formací bylo dosaženo teoretické syntézy, jejíž vliv můžeme pozorovat ve všech směrech současné sociologie. Projevuje se v každém pokusu o formování či obhajobu vlastního stanoviska v sociologických diskusích, o hledání odpovědi na základní otázky sociologické teorie i empirické výzkumné praxe: Kým je sociální aktivita realizována? Jaké jsou její determinanty a jaká je její relativní významnost při určování zaměření, intenzity a výsledků činnosti? Jaké typy aktivity a sociálních systémů se vytvářejí, reprodukuji a mění na různých úrovních sociální skutečnosti a za různých historických okolností? Jak vznikají a jak se upevňují nové formy sociální aktivity a sociálních systémů?

Obtíže vznikající při hledání odpovědi na tyto otázky vyplývají v první řadě z různorodosti sociálních vazeb a procesů. Potřeby a zájmy různých sociálních subjektů při výrobě, rozdělování a spotřebě materiálních zdrojů jsou v sociální realitě ovlivňovány znalostmi, hodnotami, normami, volními a emocionálními zvláštnostmi těchto subjektů. V průběhu vzájemného působení dochází k tomu, že jednotlivé akce se agregují v řetězcové činnosti příslušných subjektů, že aktivita lidských individuů se agreguje v kolektivní aktivitu, že jedinečnost a relativní sta-

(1) Poznámky k mezinárodní konferenci *Sociální aktivity a sociální systémy* (Varna, 22.—24. září 1983), která byla organizována Mezinárodní varnskou sociologickou školou a věnována 165. výročí úmrtí Karla Marxe. Konference se účastnili sociologové z Bulharska, Velké Británie, NDR, NSR, Kanady, SSSR, USA, Československa a Švédska.

bilita jednotlivých sociálních situací se spojuje s obecnými charakteristikami a kvalitativní změnou sociálních struktur a procesů.

Tato reálná mnohotvárnost sociální skutečnosti je základní příčinou vzniku množství sociologických přístupů ke zkoumání sociální aktivity a sociálních systémů. Avšak zdůrazňování materiální či ideální, objektivní či subjektivní, specifické či obecné charakteristiky lidského individua či společnosti, jednotlivé akce či aktivit agregovaných ve společenském systému, relativní stability či kvalitativní změny sociálních aktivit a systémů není pouze důsledkem zvláštností zkoumané skutečnosti či vědecko-pragmatických pohnutek jednotlivých výzkumů. V krajních případech vyplývají priority ze zásadně rozdílného chápání povahy sociální skutečnosti, cílů a prostředků sociologického poznání. Tato okolnost vyvolává řadu metateoretických otázek: Jaké jsou ontologické, gnozeologické, vědecko-pragmatické a ideologické (sociálně třídní) základy jednotlivých teoretických přístupů při sociologickém zkoumání reálných sociálních aktivit a systémů? Jaké jsou možnosti srovnání východisek a výsledků jednotlivých přístupů? Na tomto pozadí pak vzniká další skupina metodologických otázek: Jaká je z heuristického hlediska produktivní rovina abstrakce při studiu sociálních aktivit a systémů? Jaké jsou možnosti operacionalizace teoretických modelů při zkoumání sociální aktivity a sociálních systémů? A do jakého stupně odpovídají tyto modely praktickým potřebám diagnózy sociálních procesů a potřebě formování odůvodněných směrnic pro praktickou činnost?

Je zřejmé, že tento komplex otázek proniká každou výzkumnou a vědeckoorganizační činností v sociologii a není reálné očekávat, že jedna konference podá na tyto otázky kategoriálně odpovědi. Cíle konference mohou být skromnější, může je tvořit výměna informací o jednotlivých teoretických a metodologických přístupech, o empirických výsledcích zkoumání reálných sociálních aktivit a systémů i o praktickém významu této výzkumné práce.

1. Přístupy k teorii sociální aktivity a sociálních systémů

Pojmy sociální aktivity a sociálních systémů tvoří jádro všech současných sociologických koncepcí. To však neznamená, že tyto koncepce se tak prostřednictvím obecného nebo shodného kategoriálního aparátu sblíží. Naopak, v krajních případech jde o pojmy *rozdílného* obsahu; rozdily byly jasně charakterizovány i v referátech na konferenci. Základní dělicí linie prochází mezi marxistickým historicko-materialistickým pojetím sociální aktivity a sociálních systémů a různými variantami nemarxistických pojetí.

Vedle množství zásadních rozdílů se v tomto směru rýsují i dvě víceméně obecné metodologické pozice.

Za prvé se zřejmě nerozšířily pokusy oddělovat a klást proti sobě „dvě sociologie“; jednu orientovanou na změnu, tvořivost a subjektivitu *sociální aktivity*, druhou na stabilitu, přizpůsobivost a objektivitu *sociálních systémů*. U různých autorů různých ideologických pozic (například referát V. Dobrijanova, BLR, *Sociologický model společnosti jako sociálního systému* nebo referát R. Müncha, NSR, *Analytický obraz aktivity*) se projevuje snaha nikoli o ozvláštnění a kontrapozici těchto dvou fenoménů, ale o sjednocení koncepcí sociální aktivity a sociálních systémů v jednotný, avšak diferencovaný kategoriální aparát.

Za druhé, v žádném referátu ani v diskusi nebylo obhajováno historicistně nominalistické stanovisko, které určuje a zkoumá sociální aktivity a sociální systém pouze v určitém historickém kontextu. Všichni účastníci konference se tak či onak přihlásili k myšlence, že i za různých historických podmínek je možné vybudovat a využít univerzální kategoriální aparát sloužící k výzkumu sociální aktivity a sociálních systémů. Při výstavbě takového aparátu tvoří výchozí pozici marxismu, podrobně zdůvodněnou v referátu V. Dobrijanova, pojem společnosti (společensko-ekonomické formace). V nemarxistické sociologii existuje naproti tomu množství různorodých a rozporných analytických a vysvětlovacích strategií. Na základě přehledu těch strategií, které jsou nejcharakterističtější, je možné načrtnout možnosti teoretické integrace, k níž v současné sociologii dochází (zároveň s metodologickou, teoretickou a ideologickou diferenciací a polarizací).

V nemarxistické sociologii jsou značně rozšířeny jak monistické tendence, tak různé varianty „faktorového“ přístupu při popisu a objasňování sociální aktivity a sociálních systémů. Idealistická orientace se přitom projevuje pokusy o přeceňování úlohy vědění, hlavně vědeckého vědění, sociálních hodnot a norem, lidské afektivity či kulturních vlivů v sociálních procesech a strukturách. Ojedinelé nejsou ani přístupy, které při určování obsahu sociální aktivity a při utváření či změně sociálních systémů vyzdvihují výlučně úlohu techniky, ekonomické směny či politického panství a politického konfliktu. Mnoho stoupenců mají i obě strany ve sporu o onto-

logické a metodologické vazby mezi individuem a kolektivem, představované různými variantami individualismu a holismu. S tématem konference rovněž těsně souvisejí ostré spory o typologizaci sociální aktivity a sociálních systémů v souvislosti s různými metodologickými a obsahovými zřeteli, mezi něž patří úloha racionality, řešení funkčních problémů prostřednictvím vztahů části a celku, systému a prostředí nebo prostřednictvím mechanismů seberegulace.

Proti této tendenci k diferenciaci a kontrapozici působí v nemarxistické sociologii i tendence k teoretické integraci, která se na konferenci projevila v různých variantách. Svědčí o ní pokusy konfrontovat a spojit myšlenky jednotlivých vlivných sociologů (J. Rex, Velká Británie, *Parsons, Weber a voluntarismus*), srovnávat a integrovat jednotlivé směry nemarxistické sociologie na základě výstavby silně abstraktního kategoriálního aparátu, sjednocovaného pojmy orientace, adaptivnosti, strukturovanosti či identičnosti sociální aktivity (R. Münch), srovnávat a prověřovat heuristické a vysvětlovací možnosti jednotlivých směrů s ohledem na specifické otázky (H. Joas, Západní Berlín, *Systémová integrace a sociální integrace z hlediska perspektivy symbolického interakcionismu*). Přímým uznáním teoretického potenciálu marxistických sociologických idejí jsou i pokusy o osvojení a integraci jednotlivých marxistických pojmů (U. Himmelfstrand, Švédsko, *Přínos teoretické formalizace k rozvoji marxistické teorie a praxe*).

Marxistický přístup k řešení četných různorodých problémů spojených se zkoumáním sociální aktivity a sociálních systémů se opírá o materialistickou interpretaci sociální skutečnosti a systémových idejí rozvinutých a vědomě využívaných marxisticko-leninskou ideovou tradicí. Hlavní pozornost se přitom soustřeďuje na konkrétně historickou interpretaci základních marxistických pojmů se zřetelem k podmínkám sociální aktivity a k podmínkám formování, fungování a vývoje sociálních systémů v socialistické společnosti (G. V. Osipov, SSSR, *Sociální systém a sociální zákony*) nebo v soudobé kapitalistické společnosti (V. L. Allen, Velká Británie, *Vědomí jako prostředník sociální změny*).

Jiný směr osvojení marxistického ideového dědictví a odůvodňování marxistického přístupu ke zkoumání sociální aktivity a sociálních systémů představuje současná interpretace nejdůležitějších marxistických metodologických a teoretických myšlenek, zvláště v souvislosti s formováním základních sociálních skupin (tříd) a sociálních vztahů (H. Steiner, NDR, *Marxův postup při sociologické analýze reprodukce a socializace*). Toto systemizování a rozvíjení idejí marxistické tradice je zvláště účinné, je-li spojeno s kritikou ideových mezí současné nemarxistické sociologie (K. Rychtařík, ČSSR, *Společnost jako integrovaný systém sociálních vztahů*; G. Bremer, NDR, *Sociální skupina jako systém sociálních vztahů a charakteristiky její aktivity*).

Z logického hlediska byly rozvinuty marxistické myšlenky překonávající paradoxy „vnitřního“ a „vnějšího“ určení sociálních vztahů, metodologického individualismu a holismu v sociologii (D. Spasov, BLR). Byla věnována pozornost i pokusům rozpracovat a při zkoumání sociálních aktivit a sociálních systémů využít rozvinutou marxistickou koncepci sociální interakce (V. Dobrijanov — N. Genov, BLR, *Racionalita sociální aktivity a sociální systémy*).

Nelze pochybovat, že diskuse o tomto širokém okruhu prvořadě důležitých teoretických a metodologických problémů by byla zvláště efektivní, kdyby probíhala na základě nebo v přímém spojení s upřesňováním používaných pojmů sociálního. Tohoto tématu se přímo či nepřímo dotýkaly všechny referáty i diskuse, zvláště v souvislosti s obsahem, původem a funkcemi sociálních norem. Bylo by však užitečné, kdyby se toto téma stalo předmětem speciálního referátu, v němž by nebyly systemizovány pouze základní charakteristiky sociální skutečnosti, ale též zvláštnosti, přednosti a nedostatky základních koncepcí povahy sociálního. Vznikl by tak pevný základ pro typologizaci sociálních aktivit a systémů se zřetelem k rozličným kritériím. Sama skutečnost, že přes snahu organizátorů nebyl takový referát přednesen, svědčí o složitosti dané otázky, kterou je zřejmé třeba dále a hlouběji rozpracovávat.

Přednosti a nedostatky jednotlivých pojetí sociální aktivity a sociálních systémů jsou určovány nejen jejich teoretickým obsahem, ale též možnostmi jejich operacionalizace a jejich praktickým významem při vysvětlování, předvídání, případně při cílevědomé přeměně sociální skutečnosti.

2. Empirický obsah a praktický význam výzkumu sociální aktivity a sociálních systémů

Práce věnované tématu sociální aktivity a sociálních systémů mají často převážně teoretický charakter. Dojem o jejich odtrženosti od potřeb empirické výzkumné

práce a sociální praxe však není zpravidla přesný. Teoretická abstraktnost je předpokladem vytváření diferencovaných pojmů, které tvoří kostru soustavy empirických indikátorů a slouží k teoreticky odůvodněnému vysvětlení a předvídání konkrétních sociálních struktur a procesů a k formování účinných směrnic pro praktickou činnost.

Myšlenka o těsném spojení teoretických výzkumů sociální aktivity a sociálních systémů s výstavbou národních systémů sociálních indikátorů s ohledem na cíle sociálního plánování tvořila základ referátu G. V. Osipova a diskuse, která se na jeho základě rozvinula. Tentýž úkol byl konkrétněji formulován v referátu V. Dobrijanova v souvislosti s budováním soustavy indikátorů pro výzkum způsobu a kvality života. Základními pojmy soustavy indikátorů jsou sociální subjekt, prostředek, aktivita a vztah.

Operacionalizaci marxistického kategoriálního aparátu, především s ohledem na pracovní činnost, byla na konferenci věnována speciální pozornost v referátu Z. Stajkova, BLR, *Dimenze sociálního*. Konkrétně historický přístup převládá v referátu I. T. Levikina, SSSR, *o zvláštnostech poznávací aktivity v podmínkách různých společenských soustav*. Operacionalizaci pojmů sociální aktivity a sociálních systémů pomocí zprostředkujících pojmů, jako potřeby, zájmy, druhy sociální aktivity jednotlivých sociálních skupin, se zabýval referát H. Rödera z NDR.

V řadě referátů byla operacionalizace používaného kategoriálního aparátu sloužícího k výzkumu sociální aktivity a sociálních systémů dovedena až ke konkrétní analýze sociálních struktur a procesů v soudobé kapitalistické společnosti. Široký pohled na technologické, ekonomické, politické a ideologické příčiny a na konkrétní obsah změn v třídním vědomí anglických a amerických horníků podal — pod zorným úhlem marxistického pojmu třídní aktivity — referát V. L. Allena. Jeho vysvětlovací strategie se soustředila hlavně na pojmy spjaté s rozpory kapitalistického společenského systému, vedoucími jak k převrácenému ideologickému vědomí, tak k ideové připravenosti odborové a politické činnosti, která se cílevědomě zaměřuje na obranu třídních zájmů.

U. Himmelstrand, využívající typologie vztahů mezi sociálními procesy a sociálními subjekty, obsahově interpretované s ohledem na některé kategorie historického materialismu, analyzoval rozpory v kapitalistickém tržním mechanismu, v organizační činnosti odborů a v třídním vědomí v rozvinutých kapitalistických zemích. Ve speciálnější rovině poukázal na spojitost mezi procesy stagnace a inflace a organizovanou odborovou a politickou činností.

Poznatky získané při empirických výzkumech izolace, strachu a bezmocnosti v sociálních skupinách (M. Albrow, Velká Británie) ukazují, že do teoretického rámce zkoumání sociální aktivity a sociálních systémů je třeba zahrnout pojem afektivit, čímž se zvýší i jeho heuristická hodnota v popisných a vysvětlovacích procedurách (*Systémy činnosti a přirozené systémy jako vzájemně se doplňující aspekty zkoumání společnosti*).

Jak různorodé mohou být aplikace kategoriálního aparátu teorie sociální aktivity, ukázal referát D. Levina, USA, *Formy a funkce sociálního vědění, paradigma teorie činnosti*. V rozvinutém projektu analýzy subjekt-objektových vztahů v průběhu získávání, zpracování a využívání poznatků o sociální skutečnosti lze současně zcela zřetelně postřehnout i systémový rámec indikátorů používaných k analýze výzkumné činnosti jako systémového útvaru.

Ustředním problémem, vznikajícím při shrnutí popsanych pokusů o empirickou aplikaci pojmových schémat „sociální aktivity“ a „sociální systémy“ a při jejich využití k orientaci a řízení praktické činnosti, je značně omezená srovnatelnost jednotlivých empirických výsledků. Příčinou této nepříznivé situace, znesnadňující kumulaci dat v sociologických výzkumech, je hlavně kvalitativní rozdílnost teoretických modelů tvořících základ používaných empirických indikátorů.

Nelze ovšem přehlížet ani vliv rozdílných sociálních podmínek, které vedou k prioritizaci těch či oněch teoretických modelů a způsobů jejich využití. Diskuse, které proběhly na konferenci, nicméně ukázaly, že vytváření sociálně univerzálních charakteristik reálných aktivit a systémů a snaha o pochopení metodologických, obsahově teoretických a sociálních příčin budování teoretických modelů a jejich empirizace mohou v jednotlivých případech zabezpečit nezbytné předpoklady pro odbornou diskusi na vysoké teoretické úrovni.

* * *

Z výměny informací o úspěších a problémech při teoretické reprodukci sociální aktivity a sociálních systémů a z používání těchto teoretických modelů jak při empirických výzkumech, tak k praktickým účelům, vyplývají závěry, které se hluboce

dotýkají další výzkumné práce v marxisticko-leninské sociologii. Základním úkolem je dosáhnout skutečné komplexnosti sociologického přístupu při zkoumání reálné komplexnosti sociálních aktivit a systémů. Vzory takového komplexního přístupu jsou obsaženy v marxistickém systémovém pojmu společensko-ekonomické formace, v pojetí vědomí jako odrazu při současném zdůraznění jeho aktivní úlohy v sociálních procesech, v marxistickém dialektickém chápání úlohy individua a kolektivu v historickém procesu. Potřeby poznání a praxe však ukazují, že je nutné vybudovat ještě diferencovanější sociologický kategoriální aparát a cílevědomě jej využívat v popisných a vysvětlovacích, prognostických a sociálně technologických procedurách. Zdokonalování kategoriálního aparátu pravděpodobně ovlivní i rozsah pojmů, například pojmu „sociální“, s ohledem na sociologický poznávací zájem. Prozatím lze předpokládat, že nejvýraznější teoreticko-organizační a heuristické možnosti má takový pojem sociálního, který se vztahuje hlavně ke společností jako základním sociálním systémům a v souladu s marxistickou tradicí klade důraz na jejich výrobně rozdělovací struktury a procesy.

Ve *strukturním* ohledu je třeba, aby se snaha o komplexnost při výzkumu sociální aktivity a sociálních systémů projevila i dalším přesným určením složek jednotlivých aktivit a systémů i jejich vztahů. V sociální skutečnosti jsou analyticky rozlišovány subjekty, předměty, cíle (instrumentální a konečné), prostředky, prostředí, průběh a výsledky. U sociálních systémů pak vnitřní a vnější vztahy, vztahy koordinace a subordinace, spolupráce a konfliktu, morfologické a genetické vztahy aj. Po obsahové stránce se tato analytická určení konkretizují prostřednictvím látkové energetických, informačních, prostorových a časových charakteristik sociálně strukturních jednotek, jako jsou osobnost, skupina, sociální třídy, instituce, organizace, společnosti se svými potřebami, zájmy, hodnotovými systémy a s charakteristikami geografického, demografického, technologického, ekonomického, etnického, kulturního a jiného prostředí jejich činnosti. Nutným předpokladem smysluplného určení těchto charakteristik v konkrétně historickém kontextu je využití diferencovaného pojmu společnosti jako sociálního systému, který má mezi sociálními systémy existujícími v určitém historickém prostoru a čase nejvyšší potenciál sebezřízení a sebezvoje.

V oblasti *fungování* sociálních aktivit a sociálních systémů je nejzávažnějším a dosud jen částečně řešeným úkolem sociologických výzkumů určení kanálů a prostředků látkové energetické a informační výměny, jejímž prostřednictvím se vyvíjejí, reprodukuji a mění aktivity a systémy. Široké pole pro posouzení a řešení tohoto úkolu poskytuje srovnání subjektivních cílů sociálních subjektů a objektivních cílů sociálních systémů při přijímání a uskutečňování rozhodnutí v oblasti sociální aktivity. Dalším směrem je určování typových procesů při výměně typových výsledků aktivit za účelem reprodukce sociálních systémů, a zvláště sociálního systému „společnosti“, jakož i při výměně mezi jednotlivými hierarchickými úrovněmi při přípravě a uskutečňování rozhodnutí v oblasti aktivity. Jak v abstraktně teoretické rovině, tak v konkrétně historickém kontextu řešení těchto úkolů je nutná další sociologická interpretace klasických marxistických závěrů o určující úloze výrobně rozdělovacích procesů a o tvořivé povaze vědomí jako odrazu. Mezi perspektivní směry takovéto výzkumné práce patří sociologické určování mechanismu vznikání, šíření a fungování nových výrobních technologií nebo systémů symbolů. Slibné možnosti kladení a řešení takových problémů — nejen v kontextu fungování sociálních aktivit a systémů, ale též z hlediska jejich strukturování a vývoje — může pravděpodobně poskytnout rozpracování marxisticko-leninského sociologického pojmu sociální interakce, a to jak v jeho nejobecnějších určeních, tak s ohledem na ekonomické, politické a ideologické skupiny, organizace a instituce, na procesy třídního boje, urbanizace i scientizace.

V problémovém komplexu *vývoje* sociálních aktivit a systémů je nejzávažnější otázkou přesné určení podmínek a průběhu základních sociálních změn. Při určování „vývoje“ jako celistvé kvalitativní změny určitého systému je zřejmé, že podmínky, hybné síly, průběh a výsledky sociálního vývoje se určují s ohledem na systémový sociální kontext. I v tomto směru obsahuje marxisticko-leninská sociologická tradice se svým kategoriálním aparátem, vztahujícím se k sociálním třídám a třídnímu boji, k makrosociálnímu vývoji jako střídání společensko-ekonomických formací v důsledku sociálních revolucí, pevně orientační body pro další výzkum, který bude nepochybně muset ještě diferencovaněji propracovat vztahy mezi vývojem sociálních systémů na úrovni osobnosti, skupiny, společnosti a civilizace i vztahy mezi aktivitami na těchto sociálních úrovních. Mezi zvlášť závažné otázky patří i otázka typových nositelů sociální změny a typových nositelů sociálního vývoje, mechanismů vznikání a upevňování nových sociálních aktivit a sociálních systémů.

Celý tento obsažný problémový komplex je třeba nově uchopit zároveň s řadou složitých *metodologických* otázek, které se týkají podmínek, cílů a prostředků sociologické výzkumné práce při pokusech o adekvátní reprodukci materiálního a ideálního, subjektivního a objektivního, jedinečného a obecného, struktury, fungování a vývoje sociální aktivity a sociálních systémů i vztahů mezi nimi. Další metodologický problémový okruh se týká výstavby, systematizace a využívání sociologického kategoriálního aparátu a ve speciálnější rovině i možnosti a hranic využívání sociálně univerzálních kategorií, jako sociální aktivita a sociální systémy, při výzkumu historicky konkrétních projevů aktivity a systémovosti v sociální skutečnosti. Metodologické diskuse se zaměřují i na otázky výstavby a používání pojmových a empirických indikátorů při výzkumu reálných sociálních aktivit a sociálních systémů a na problémy určování specifického sociologického hlediska v rámci těchto výzkumů.

Zvýšená pozornost k pojmům sociální aktivity a sociálních systémů v diskusi s nemarxistickými koncepcemi a v průběhu rozpracovávání marxistické sociologické koncepce je nakonec vyvolávána tím, že kolem těchto pojmů se v podstatě soustřeďuje i problematika praktického významu marxisticko-leninské sociologie. Její praktický význam je neobyčejně různorodý a sahá od účasti v ideologickém boji mezi dvěma protikladnými sociálně ekonomickými soustavami až k řešení základních problémů při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti. Takovou povahu mají otázky spojené s výstavbou a využitím jednotného systému sociální informace, s přípravou a realizací usnesení o změnách v teritoriálním uspořádání, v životních a pracovních podmínkách základních sociálních skupin, s rozvojem osobnosti. Teoretické a metodologické diskuse o výstavbě a zdokonalování marxisticko-leninského sociologického kategoriálního aparátu a sociologických výzkumných metodik tak získávají i bezprostředně praktickou hodnotu pro řízení sociálních procesů a pro fungování a rozvoj sociálních systémů v socialistické společnosti.

Nikolaj Genov
(Přeložil Ota Vochoč)

Mezinárodní sympozium k modelování sociálních procesů a 9. porada pracovní skupiny „Sociální plánování a prognózování“

Ve dnech 19. až 23. září 1983 se konala ve Varně v pořadí již devátá porada pracovní skupiny *Sociální plánování a prognózování*, která pracuje již desátý rok v rámci problémové komise mnohostranné spolupráce akademii věd socialistických zemí *Vývoj sociální struktury socialistické společnosti. Sociální plánování a prognózování*. Podobně jako předchozí porady pracovní skupiny byla i tato spojena s konferencí *Modely a indikátory sociálního plánování a rozvoje* s mezinárodní účastí.

Porada a konference byly jedním z milníků dosavadní spolupráce pracovní skupiny, která vstupuje do desátého roku své činnosti.

První léta se soustředila na zpracování společné monografie *Planning and Forecasting Social Processes* (Praha, Academia 1978), která zobecnila zkušenosti sociálního plánování a prognózování v socialistických zemích a byla předložena k diskusi na IX. Světovém sociologickém kongresu ve Švédsku.

Podnět k rozpracování další koncepce společného výzkumu přinesla porada pracovní skupiny v roce 1978 ve Varně, spojená s konferencí na téma *Systém ukazatelů jako základ sociálního plánování a prognózování*. Sociální ukazatele byly diskutovány v úzké vazbě na sociální problematiku pracovních kolektivů, rozvoje územních celků a vytváření počítačových systémů automatizovaných informací pro řízení. Další porady a konference byly věnovány problémům řízení a plánování sociálních procesů města a jeho rozvoje (Weimar 1979), teorii a metodologii sociálního prognózování a jeho úloze v rozvoji socialistické společnosti (Varšava 1980). Fond dosud nashromážděných výzkumných poznatků umožnil dále konkretizovat koncepci výzkumu pracovní skupiny do konce pětiletky.

Na poradě pracovní skupiny v Liblicích v roce 1981 byly projednány teze společné monografie *Teorie a praxe sociálního plánování a prognózování v socialistických zemích*; jednotlivé oddíly této připravované monografie představují také základní témata, na něž se zaměřuje výzkum pracovní skupiny v období do roku 1985. V souladu s touto koncepcí se konala v roce 1982 v Moskvě konference pracovní skupiny k teoretickým a metodologickým otázkám tvorby sociálních ukazatelů v systému sociálního plánování. Sovětsí experti přišli s návrhem na zpracování další společné monografie k tomuto závažnému problému a na konferenci v roce 1983 ve Varně předložili k projednání teze další monografie.

Porada pracovní skupiny ve Varně pak — jako další krok v uskutečňování společné výzkumné koncepce — projednala problematiku sociálního modelování ve vazbě